

Hannah Arendt: Recht en politiek

Er bestaat een groeiende aandacht voor het werk van de Duits-Amerikaanse politiek theoretica Hannah Arendt (1906 [Hannover] – 1975 [New York]). Dat is niet verwonderlijk, gelet op de actuele debatten rond pluraliteit, gelijkheid, democratie, burgerschap, totalitarisme, bureaucratie en de plaats van de politiek in de samenleving. Allemaal onderwerpen die naast andere actuele kwesties ruime aandacht krijgen in Arendts werk. Het beeld dat zij van de moderne samenleving schetst, is in zekere zin pessimistisch. In de moderne samenleving zou namelijk het politieke, waarbinnen juist individuen tot wasdom kunnen komen en de vrijheid kunnen gewinnen, afbrokkelen. In plaats van een politiek, waarin unieke en van elkaar onderscheiden individuen op voet van gelijkheid debatteren over tal van maatschappelijke kwesties en langs die weg tot besluitvorming komen, ziet zij een politiek opkomen waarvan de burger grotendeels is buitengesloten en die sterk is gerationaliseerd en bestuurlijk van karakter is. Politiek wordt meer en meer een aangelegenheid van technocraten en in afnemende mate iets waarin burgers participeren. Deze moderne politiek, die met wat Arendt aanduidt als het politieke niet veel heeft te maken, wordt sterk gedomineerd door een maakbaarheidsideaal, dat in toenemende mate zijn beslag krijgt in bureaucratieën en totalitaire denkvormen.

Sterk geënt op de klassieke wereld van de Grieken en Romeinen presenteert Arendt ons een alternatief beeld van het politieke. Politiek verwijst bij Arendt naar een praktijk waarin mensen, op voet van gelijkheid, met elkaar debatteren en zo tegelijkertijd een eigen identiteit veroveren ten overstaan van anderen en een gemeenschappelijke wereld scheppen. Het politieke impliceert een verantwoordelijk handelen, waarin men rekenschap aflegt van anderen en niet slechts probeert zijn eigen belang zoveel mogelijk zeker te stellen.

Arendt is geen rechtsfilosoof of rechtstheoretica. Niettemin zal duidelijk zijn dat de thema's in haar werk – waarbij ook vragen rond gezag, macht, constituties en oordeelsvermogen aan de orde komen – voortdurend raken aan kwesties van het recht. Het is immers het recht, en zijn instituties, dat in beide typen van politiek een schakelfunctie vervult als instrument van macht, of als voorwaarde voor vrijheid en democratie.

Gelet op de actualiteit van Arendts werk en de mogelijke relevantie daarvan voor vraagstukken rondom recht heeft de redactie, mede op initiatief van Thomas Mertens, gemeend een aantal bijdragen bij elkaar te moeten brengen, waarin de rechtsfilosofische en rechtstheoretische dimensies en implicaties van dit werk aan de orde worden gesteld. De bijdragen van Vasterling en Borren zijn meer algemeen van aard. Vasterling gaat in op het karakter

van politieke oordeelsvorming zoals Arendt dit schetst in onderscheid tot met name morele oordeelsvorming. Borren stelt de kwestie van de politieke vorm van maatschappelijke verhoudingen aan de orde en gaat daarbij na welk – en in vergelijking met Schmidt meer bevredigend – alternatief Arendt biedt voor de wijze waarop deze binnen het klassiek liberalisme worden gedacht. In deze analyse staat de notie van vriendschap centraal, waarbij de relatie die deze impliceert tot uitdrukking komt in het gesprek. Deze vriendschap wordt als alternatief gepresenteerd voor de notie van broederschap, waarin verhoudingen berusten op een basis van sentiment en emotie. In de overige bijdragen wordt een aantal onderwerpen uitgewerkt die nadrukkelijker zijn gerelateerd aan het recht. Zo behandelt Huls de thematiek van de vergeving in het werk van Arendt en laat zien hoe deze een vruchtbaar uitgangspunt kan zijn bij het doordenken van kwesties rond schuldsanering. Witteveen werkt, aan de hand van de notie van wetsmetaforen, verschillende concepties van wet uit die men bij Arendt aantreft, en wel binnen de context van verschillende politieke regimes, waaronder die van het totalitarisme. Hol werkt Arendts notie van het publiek domein uit en laat zien welke plaats recht en rechtspraak hierbinnen hebben. Mertens tot slot behandelt de wijze waarop Arendt het proces tegen Eichmann in juridische zin beoordeelde en stuit daarbij op een zekere ambivalentie in haar denken.

Ton Hol (redactie)